

YUSİF VƏZİRİN ƏSARƏTDƏ QALAN MƏZARI

Firuz MUSTAFA

Azərbaycanın böyük yazıçısı Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin Nijni Novqorod yaxınlığındakı Suxobezvodnaya adlanan yerdə uyuyan məzarının Vətəne gətirilməsi ədibin ruhuna böyük diqqət və sayğı nümunəsidir.

Mən bu yazımda söhbətə birbaşa repressiyaya məruz qalmış Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin qürbətədi məzarı ilə bağlı əldə olan faktlardan başlamaq istəyirəm. Amma ortaya çıxan bəzi suallara istisnaq etməyə məni səbəbi bir az başqa nöqtedən başlamağa vadar etdi. Məzarla bağlı isə bir qədər sonra...

Yusif Vəzir repressiyaya aparıl yox haradan başlamışdır?

O, sağ qala bildirmidi? İndi, uzun bir zaman keçəndən sonra bu suallara cavab vermək bəlkə də müəyyən qədər "asandır". Axı konkret vaxt kəsiyi sonsuz əbədiyyət okeanına qovuşandan sonra ötür keçənləri bildiyin və istədiyini kimi "redakt etməkdən" asan nə ola bilər ki?..

Yusif Vəzir Kiyevdəki Mükəddəs Vladimir adına İmperator Universitetinin hüquq fakültəsini bitirəndən sonra 1915-1919-cu illərdə öz peşə fəaliyyətini Rusiyanın bir sıra şəhərlərində davam etdirmişdi. O, bəlkə də öz karyerasını qurmaq üçün Rusiyada qalsaydı, repressiyalar ondan yan keçərdi.

Yusif Vəzir Xalq Cümhuriyyətinin Türkiyədəki səfiri kimi fəaliyyət göstərərək gənc Azərbaycan dövləti qırmızı imperiyanın qanlı caynağına keçdi, səfəratxanəyə öz fəaliyyətini dayandırmalı oldu.

O, bəlkə də Türkiyədə qalsaydı, daha dolğun bir şəxsi həyat və yaradıcılıq ömrü yaşaya bilərdi.

Yusif Vəzir sovetlərin qələbəindən sonra Parisə mühacir etmişdi, orada "Paris xəbərləri" qəzetində "Şərq məktubları" başlığı altında köşə yazıları ilə çıxış edirdi. O, bəlkə də Parisdə qalıb fəaliyyət göstərsəydi, Azərbaycan haqq-qətlərinin dünyaya çatdırılmasına daha fəal iştirak edərdi.

Yusif Vəzir Özbəkistanın Urgenc şəhərindəki Xorəm Vilayət Pedaqoji İnstitutunda rus dilində müəllimi kimi kollektivdə böyük nüfuz qazanmışdı.

O, bəlkə də öz pedaqoji fəaliyyətini davam etdirsəydi, sonralar sakit bir alim ömrü yaşayardı.

Qanlı-qadalt illərdə Rusiyada, Türkiyədə, Fransada, Özbəkistanda yaşayış sağı qalan soydaşlarımız heç də az olmayıb.

Amma... Amma görünür hər bir kəsin özünün yazmağa cəhd göstərdiyi bir torcümeyi-halla yanaşı, qəzavü-qədarın hökmüylə qələmə alınan bir bir yazı da olur. Bu yazıya alın yazısı deyilir.

30-cu illər repressiyası Yusif Vəzir və onun ailəsinin həyatına böyük faciələr gətirdi. O, öz isti yuvasından, ev-əşiyindən, el-obasından, göz bəbəyi kimi sevdiyi Vətəndən dəhşətli düşdü.

Yusif Vəzirin həyatının son illəri Özbəkistana bağlı olmuşdur.

Ədib 1937-ci ildə müxtəlif bəhanələrlə işdən azad edilmişdir. Heç yerdən bir qəpik gəliri olmayan Yusif Vəzir Azərbaycan kommunistlərinə o vaxtkı başçısı Mircəfər Bağirova arıza ilə müraciət edir, amma bir cavab almır.

Yerli hakimiyyətdən bir kömək görməyən yazıçı 1937-ci il iyun ayının 8-də Umumittifaq K(B)P-nin Baş katibi İ.V.Stalinə arıza ilə müraciət etməli olur. Onun arızasına Baş katibdən də bir cavab gəlir. Yusif Vəzir bir ayə yaxın Moskvada qalıb, "əlaqədar" idarələrin qapısını döyür, Stalinə yazdığı arıza barədə dəfələrlə Morkəzi Komitəyə müraciət edir, lakin hər yerdə eyni laqeydliklə qarşılanır. Təzadən Bakıya qayıdan Yusif Vəzir qonşu ölkələrdə iş axtarmaq məcburiyyətində qalır. 1938-ci ildə "Kommunist" qəzetində oxuduğu bir elan sorəyi ilə sənədlərini Özbəkistana göndərir. Müsəbiqədən uğurla keçən Yusif Vəzir Urgencdəki pedaqoji instituta baş müəllim və eyni zamanda institut kitabxanasına müdir təyin olunur. Amma onun pedaqoji fəaliyyəti çox da uzun sürmür, yazıçı 1940-cı il yanvar ayının 25-də Urgencdə həbs edilib Bakıya gətirilir. O, altı ay yaxın Keşlə həbs düşərgəsində saxlanıldıqdan sonra, 1940-cı ilin iyul ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsinə göndərilir.

Üç illik məşəqqətli məhəbbət həyatı keçirən Yusif Vəzir Cəmənzəminli 1943-cü il yanvar ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsinə vəfat edir. Vessalam.

Yox, bu son deyil, böyük ədibin fiziki həyatına son nöqtə qoyulsa da, onun ikinci ömrü, mənəvi həyatı davam etməkdədir.

Mən Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin xüsusi tədqiqatçılarından deyiləm. Lakin hələ üsuaşlıqdan onun bədiilərinin oxuması, sonrakı mərhələdə elmi araşdırmaları ilə tanış olmuşam.

İndiki halda mənim söhbətim Yusif Vəzirin ədəbi-elmi fəaliyyətinin daha çox, onun həyatının sonrakı mərhələsi, daha doğrusu, həyatıya vidadığı vaxtdan sonrakı dövrü ilə bağlıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya adlanan qəsəbəsindəki həbs düşərgələrinin birində dünyasını dəyişib.

Mən günlərin bir günü böyük ədibin uyuduğu qəbiristanlığın yerini müəyyənləşdirmək qərarına gəldim.

Təbii ki, Yusif Vəzir qəbrinin dağıq yerini iki mənəbdən öyrənmək olardı: onun öldüyü həbs düşərgəsinin və dəfn olunduğu qəbiristanlığın.

...Bəli, bəli, mən Yusif Vəzir (Vəzirov Yusif Cəmənzəminlinin) həyatının son illəri ilə bağlı Bakıda ki və Nijni Novqoroddakı (keçmiş Qorki şəhərindəki) dost-tanılardan, məlumat kitabxalardan, mətbuatdan xeyli informasiya əldə etdim.

Suxobezvodnaya Qorki (indiki Nijni Novqorod) şəhərinin 115-120 kilometrliyində, Semyonov rayonu-nun şimal-qərb hissəsində yerləşən qəsəbədir. Ərazisi 380 hektardır. 1963-cü ildən şəhər tipli qəsəbə statusu daşıyan bu yer ötən əsrin 30-cu illərində dənizlər üçün "iş yeri" kimi fəaliyyətə başlamışdır. Burada ki məhsuldar daşətli katorqa şəraitində saxlanmaqla yanaşı, ağır fiziki işlərdə də cəlb edilirdilər.

Suxobezvodnaya bu gün də öz əzəli "missiyasını" davam etdirməkdədir: buradakı 21 islah-əmək düşərgəsində 27 min məhsul saxlanılır. Düşərgələrdən 10-u ciddi rejimli. 5-ü, ümumi, 2-si təbii vəziyyətdə, 2-si SIZO, biri qanun, biri isə xəstələr (vəzə) üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Suxobezvodnaya sözüünün tərcüməsi "suzuz quru yer" mənasını verir, yaxınlıqda su mənbələri yoxdur, yalnız 30 metr dərinlikdən qazılan quyulardan su əldə etmək olur. Amma burada bataqlıqlar da vardır.

Bos Yusif Vəzirin vaxtilə cəza çəkdiyi konkret həbs düşərgəsi necə müəyyənləşdirməli?

Mən əksər islah-əmək düşərgələrinin rəislərinə məktubla müraciət etməli oldum. İndi dağılıq naminə, təhri olunmasın deyə, həmin düşərgələrdən bir nəcəsinin ünvanını, habelə, həmin düşərgə rəislərinin bozilərini ad-soyadını oxuculara orijinalda (rus dilində) təqdim edirəm.

***

Нижегородская обл.
ИЗ-62/1
606510, ст. Сухобезводное

***

Нижегородская обл.
УЗ-62/14
606510, ст. Сухобезводное

***

Нижегородская обл.
УЗ-62/7
606773, ст. Сухобезводное, п. Выход

***

Нижегородская обл.
УЗ-62/1 (Г)
606510, ст. Сухобезводное

***

Нижегородская обл.
УЗ-62/14 "И"
606510, ст. Сухобезводное
Улван: 606510, Нижегородская область, Семёновский р-н, ст. Сухобезводное ГЖД. Начальник: Исаев Юрий Николаевич.

***

ИК-1 (старое название УЗ-62/1) Нижегородская обл., Семёновский р-н, ст. Сухобезводное ГЖД

Циван: 606640, Нижегородская область, Семёновский р-н, ст. Сухобезводное ГЖД, ФБУ ИК-1

Nijneqorod QUFSIN-in rəhbəri polkovnik V.A. Dejurova habelə, V.A.Dejurovun müavini polkovnik M.V. Maslennikov, polkovnik A.K. Mastryukun da ünvanına məktub göndərdim.

Улван: 603098 г.Нижний Новгород ул. Артельная, д. 1А

Daha sonra Nijneqorod vilayətinin prokuroru K.M. Kojevnikova.

(Улван: 603105, ГСП-10, г. Н.Новгород, ул. Ижорская д. 1.)
Vəzirovun məhkəmə sədri A.V. Bondara aşağıdakı məzmununda məktubla müraciət etdim:

"Yazıb Siza bildirim ki, gərkməli Azərbaycan yazıçısı Yusif Vəzir (Vəzirov Yusif Cəmənzəminli) 1940-cı ildə Bakıda həbs olunaq həmin ilin iyul ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsinə göndərilmişdir.

Yusif Vəzir (Vəzirov Yusif Cəmənzəminli) 1943-cü il yanvar ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsində vəfat etmişdir.

Xahiş edirəm, həbs düşərgəsində yazıçıya əldə sənədlərə tanış olmaqda, onun dəfn olunduğu qəbrin müəyyənləşdirilməsində və nəşinin öz doğma vətəninə gətirilməsində bizə kömək göstərsiniz".

Demək olar ki, mənim bütün məktublarıma, müraciətlərimə eyni qaydada, yəni şüküla "cavab verildi". Amma ümidimi üzüməmişdim. İnanırdım ki, günlərin bir günü məna cavab verəcəklər...

Yusif Vəzir on ağır məhəbbət şəraitində belə, son nəfəsinə qələmi yerə qoymayıb. O, hər gün yazıb-yaradıb. Cəmənzəminlinin nəkbin insan idi, o, sabaha ümidlə baxır, hesab edirdi ki, bir gün haqq öz yerini tapacaq, onun yazıları öz doğma ölkəsinin vətəndaşlarına çatacaq. Sürgün dostlarının dediyinə görə, böyük ədib son nəfəsinə məhəbbət nəzarətçisindən xahiş edib ki, onun yazdıqlarını habsxanə çarədinin altında alqatmaq, xalvəti bir yerdə gizlətsin. Həmin yerə ədibin özü əvvəlcədən müəyyənləşdirmiş, Nəzarətçi həmətlə yavaşca ziyalı məhəbbət xahişini yerinə yetirir. Amma "suzuz quru yerin" Suxobezvodnaya kimi qarı və çiyəli həmin yazıları elə o əlazmaları müəllifinin ömrü, həyatı kimi çürüdülməli olmuşdu.

...Mən bir xeyli analiz və sintezdən sonra belə bir qənaətə gəldim ki, böyük ədib öz ömrünü, əsası 30-cu illərdə qoyulmuş ciddi rejimli düşərgədə başa vurmuşdur. Həmin cəza yer (UZ-62/1) 1953-cü ilə qədər mərkəz və ya birinci düşərgə şöbəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Əvvəllər UNFLAQ adlanan zona sonralar NETLAQ kimi tanınmışdır; zamanında düşərgənin 28 məntəqəsi olmuşdur. ...Nəhayət, aradan bir müddət keçəndən sonra "QUFSIN"dan (QUFSIN) cavab gəldi. Həmin Cavab məktubunu bu yazıya əlavə edirəm.

(Davamı 5-ci səhifədə)

YUSİF VƏZİRİN ƏSARƏTDƏ QALAN MƏZARI

(Əvvəlki 4-cü sahifədə)

ФЕДЕРАЛЬНАЯ СЛУЖБА
ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ
ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ПО НИЖЕГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ
(ГУФСИН РОССИИ ПО НИЖЕГОРОДСКОЙ
ОБЛАСТИ)

Артельная ул., 1-А, г. Нижний Новгород,
603098

тел. (831)268-54-01, факс (831) 434-41-13

(831) 464-90-11

gufsin@gufsin-nn.ru

_10.05.2012 № 53ТО13-F-69212

№ № _____

Архивная справка

Везиров Юсуф Баба Оглы, 1887 года рождения, уроженец г Шуша Азербайджанской ССР, азербайджанец, образование высшее, специальность педагог. До ареста проживал в г. Ургенч Хорезмской области УзССР.

Работал до ареста в г. Ургенче Хорезмской области старшим преподавателем русского языка института в 1938-1940 годах.

Из Хорезмской области из Ургенческой тюрьмы № 6 после ареста был направлен в г. Баку, в распоряжение НКВД Азербайджанской ССР. Осужден 11 июня 1940 года особым Совещанием при НКВД СССР по статье 58-10 УК РСФСР к

8 годам лишения свободы, за антисоветскую деятельность. Начало срока 27 января 1940 года.

Для отбывания срока наказания направлен в Унженский ИТЛ прибыл 11 июля 1940 года. Работал бригадиром.

Скончался 3 января 1943 года. Извещение о смерти направлено в ОАГС НКВД Хорезмской области за № 15/а31365 от 26.01.1943года.

Место захоронения не сохранилось.

Основание: Ф.92 арх. л/д 1168.

Личное дело Везиров Юсуф Баба Оглы находится на хранении в Информационном Центре ГУМВД России по Нижегородской области.

Заместитель начальника А.В. Иванов

Начальник архива Т.Ю. Савинных

P.S. Bütün "yerli" sənədlərdə Yusif Vəzirin atasının adı adətən Mürbaba yazılır. Gördüyümüzü kimi, yazığın həbsxanadək sənədlərində atasının adı qısaca, daha doğrusu "Baba" (Baba Oğlu -F.M.) kimi qeyd olunmuşdur.

Məktubdan biz onu da öyrənirik ki, Yusif Vəzir katorqada briqadir vəzifəsində çalışmışdır. Bax belə. Bu qədər.

P.P.S. "QUFSİN"dən (QUFSİN) aldığım məktubun tarixinə baxıram: _10.05.2012

Deməli, bu məqalənin yazıldığı vaxtdan təxminən on il keçir.

Şükürlər olsun, qalib ordumuz 2020-ci ilin payızında öz tarixi "sözünü" layiqincə dedi. Şuşa əsərdəndən, işğaldan azad edildi. Bu, böyük bir xoşbəxtlik, sonsuz bir səadətdir. Yəqin ki, Yusif Vəzirin ruhu indi qışmən də olsa rahatdır. Axı, Şuşa onun dünyaya göz açdığı şəhərdir. ...Amma təəssüf hissi illə deməliyə ki, böyük yazığın məzari indiyəqon qürbətə və əsarətdədir.